

crkva u svijetu

godina XV • broj 1 • split • 1980

NA IZVORIMA SUVREMENIH KRIZA I PROBLEMA

Drago Šimundža

Je li naš svijet svjestan svoje duhovne krize?

Da živimo s krizama i u krizama — to više nije nikakva tajna. Neki se, štoviše, ne mogu oteti dojmu da je naše doba u tome prevršilo svaku mjeru. Ono se, kažu, nalazi u neprestanom procesu kriznih previranja, u trajnom vrtlogu sukoba i problema.

Bilo kako bilo, činjenica je da smo se rodili i da živimo u jednom razdoblju koje, čini se, svojehlavo »pluta« moreplovom vremena, poput splavi na beskrajnom moru, a da i ne pomišlja — poput *Pijanog broda* — na sigurne luke i sidrišta misaono-etičke, društveno-političke ili, barem, religiozne sigurnosti.

Bilo bi ipak pogrešno iz ovoga zaključiti da suvremeni čovjek ne osjeća svoju situaciju, da ne mari za krize, odnosno da današnji svijet ne rješava ili barem ne pokušava rješavati svoje probleme. Dapače! No unatoč tome krizna se žarišta šire i sve više osvajaju prostore, a da im i ne pokušavamo dosegnuti prave uzroke i unutrašnje pokretače.

Ne bi se moglo kazati — općenito govoreći — da svijetu nije poznata ta mučna situacija, da je barem intuitivno ne uviđa i životno ne doživljava, ali je činjenica da se preko toga olako prelazi. Pokušamo li samo sumarno pratiti današnje postupke, posebno zborove, simpozije i sastanke, da i ne spominjemo tisak i televiziju, vidjet ćemo kako se redom svakodnevno govori i raspravlja o tolikim krizama i problemima, ali mahom segmentarno, površinski, sociološki ili, čak, ideološki. Kao da se svi skupa bojimo začu u prave probleme, u njihovu dubinsku srž i jezgru. Začuduje naime kako se današnji svijet, vijećajući lijevo i desno o čovjeku i oko čovjeka, analizirajući kojekakve povode i uzroke moderne psihe i mentaliteta, odnosno sve uočljivijih kriza i rizika u kojima živi suvremeno

čovječanstvo, tako malo osvrće na duhovni faktor ljudskog bića kao temelj i inspiraciju osobne i zajedničke gradnje i izgradnje čovjeka i društva.

Mada se i previše u ovo naše doba upuštamo u analize, posebno kad je riječ o pojedinim, površinskim segmentima kriznih područja, a rijetko pronalazimo i još rjeđe prihvaćamo prave mjere i potrebna rješenja, upozorit ćemo ovdje na glavno žarište, po našem mišljenju, današnjih ljudskih nemira i kriznih situacija: na duhovnu krizu suvremenog čovjeka, u prvom redu intelektualca, koja se onda spontano prenosi na naše vrijeme i društvo.

Povratak čovjeku, dakle, morao bi najprije biti povratak njegovoj osobnoj izgradnji, njegovoj duhovnoj kulturi. Naravno, ni tu ne bi koristila parcijalna rješenja; duhovnu treba da prati i materijalna izgradnja. Nepojmljivo je, međutim, da gotovo više i ne zapažamo u kakvu smo situaciju upali. I to u najširim, svjetskim razmjerima. Na sve se više misli, za sve se više brine nego za duhovnu izgradnju i njezine vrednote. Stidljiva riječ ili kakva napomena o duhovnom odgoju čovjeka, o njegovoj svijesti i savjesti, ne mogu nadomjestiti i ispraviti trajno zamagljivanje i smišljeno materijaliziranje ljudske ličnosti. Taj uzastopni postupak učinio je i još uvijek čini da je naš suvremeni svijet duboko ogreznuo u svom materijalnom i materijalističkom mentalitetu, u kojemu se doslovno zanemarilo na duhovne vrednote, pa i na samu krizu duha, na pojam kao takav, iako je ta kriza temeljni izvor i trajni uzročnik najvećeg dijela današnjih problema i nemira.

Kriza duha — što je to?

Mogli bismo na prvi mah pomisliti da se danas radi samo o religioznoj krizi suvremenog čovjeka ili, u najbolju ruku, da su u pitanju etičke i estetske vrednote, duh i kultura. Današnja duhovna kriza, međutim, prelazi spomenuta područja; bilo koja od pojedinačnih kriza — ako bismo se zaustavili na jednoj ili drugoj problematici — mnogo je uža od opće krize duha s kojom smo danas suočeni. Religiozna je kriza npr. samo jedan vid duhovne krize suvremenog čovjeka i svijeta.

Krizu duha, dakle, treba cjelovito shvatiti i dati joj stvarne dimenzije koje ona pokazuje u cjelokupnom današnjem shvaćanju i praksi. Jer, koliko god mi od toga bježali, to omalovažavali ili šutke preko toga prelazili, ispod našeg društveno-povijesnog svijeta, stvarnosti i događanja, krije se taj duhovni supstrat. I ma koliko se to sociološki i površinski, fenomenološki, činilo da on nije važan, on je očito glavni faktor našega osobnog i zajedničkog napretka, uspona, ili pada. Ne mislimo i ne treba ovdje isticati staru dihotomiju, ali ne treba zato prešućivati ulogu duha u našoj svagdašnjici. S njim se, doslovce, uzdiže ili pada čovjek.

I ma što o tome kazali materijalisti, duh je uvijek predstavljao čvršći »pol«, stabilniju okosnicu osobnog i društvenog shvaćanja i života, svijesti i morala u čovjeku i društvu. Potisnuo je stari fatalizam i biologizam, zagospodario je prirodom. Konačno, on predstavlja temeljnu jezgru ljudskog bitka. Ne može se i ne treba zbog ovoga razdvajati čovjek; tjelesno i duhovno tvore u njemu jedinstvo; ali duh je u stvari

misaoni i praktični normativ čovjekove i društvene ljudskosti. Kriza duha je stoga najintimnija kriza čovjeka, njegova iskonskog temelja svijesti i savjesti kao spoznajne i praktične norme ljudskog djelovanja. O čemu je dakle riječ? O onom izvornom ljudskom u čovjeku i društvu, o duhovnom, stabilnom faktoru našega bića na kojemu se i s kojim se jedino može graditi naša povijest, bolje i ljepše danas i sutra.

A taj je faktor danas zamagljen, poljuljan, lišavan i lišen svoje primarne uloge i važnosti u suvremenom svijetu: svoje temeljne spoznajne i etičke funkcije i sigurnosti. U jednu riječ, duh se našao u krizi, a kad je on u krizi, čovjeku je nemoguće živjeti bez kriza.

Odrzi duhovne krize suvremenog čovjeka i svijeta

»Bit problema«

Kriza duha o kojoj govorimo nije zapravo stvar samo našega vremena, dugački je to proces krize čovjeka, u prvom redu njegova duhovnog svijeta, sigurne spoznaje i jasnih kriterija vrednovanja. Iako je davno započela, ta je kriza danas preuzela mah. S dezintegracijom čovjeka i njegova duhovnog svijeta ona je došla do svojega vrhunca. Današnji intelektualac počinje u sve sumnjati osim u svoje »moderno« načelo: da ništa nije sigurno. Ima tako nešto u našem svijetu i mentalitetu, u modi, što nas sili da budemo na taj način »moderni«: u mislima jednako kao i u praktičnom životu. Ako bismo to pokušali izraziti slikovitim riječima, mogli bismo malo pojednostavnjeno kazati: ima nešto što nas tjera od sigurnih obala i načela, od čvrstih uporišta, stabilne točke i jasnog polazišta. Jednom riječi: od Apsoluta. A taj bjeg od Apsolutnoga — shvatili ga mi u bilo kojem smislu — ostavlja nas same na našoj misaonoj splavi, u našim subjektivističkim i skeptičkim vodama, koja uporno bježi od sigurnog sidrišta i jasnog kriterija.

Svaki put kad o ovome razmišljam, sjetim se smješka jednoga svog profesora, koji me podsjeti na njegovu »bit problema«. U studijskoj analizi Hartmannove estetike, u stvari u izlaganju o estetici u modernoj umjetnosti, on se u jednom svojem predavanju pokušao zaustaviti na problemu lijepoga. Lavirajući između subjektivističkog pristupa lijepome i nekog intuitivnog objektivizma ljepote, on je tražio svoj, inače skeptičan smjer. No unatoč svojem skepticizmu, izrekao je tada, javno, zanimljiv zaključak. U času kad je u određenim relacijama povezao estetiku i etiku, zaustavljajući se na temeljnom značenju i korelaciji pojmova »dobro« i »lijepo«, upitao je: što je to dobro? što je to lijepo? — Nato je malo zastao, nasmiješio se i rekao: s tim dolazimo do Apsoluta. A prihvatiti Apsolut u etici kao i u estetici — značilo bi prihvatiti Boga. A to — mirno je nadodao — današnji čovjek neće. *U tome je bit problema!*

Dilema smisla ili besmisla

Zašto se danas namjerno izbjegava spomenuta »bit problema«? Ako naš odgovor povežemo s krizom duha nećemo pogriješiti, ali ćemo ostaviti dojam stanovite vrtnje u krugu. Potrebno je stoga uključiti misaone

i povijesne tokove u naše razmišljanje. Još uvijek živimo u eri materijalističkog mentaliteta i pozitivističko-egzistencijalističkih shvaćanja koja s jedne strane zaziru od metafizičkih polazišta, a s druge, gotovo ih i ne zanima bit stvari, nego jednostavno njihova funkcija, odnos i korisnost, uključujući u to i samoga čovjeka. Filozofija je zapravo slaba strana čitave ove zavrzlake. Ontologija je u pitanju; a kad je ona sporna, uzaludni su mnogi naponi. I tu se vrtimo u krugu: krizno žarište rađa tzv. konfekcijskom misli, konfekcijska misao našega vremena podržava krizu duha. Štoviše, na mahove smo uvjereni da nam filozofska osmišljenja nisu ni potrebna, jer da naš svijet i onako zazire od jalovog filozofiranja. Zaboravljamo tako da je do svega ovoga dovela novovjekovna filozofija, koja i danas vlada svijetom; i mi se, možda i neslućeci, svojim stavom i ponašanjem pokoravamo njezinim silnicama, impregnirani smo njezinim duhom. Jer, vjerovali to ili ne, kad se mi ne zanimamo za nju, ona se na svoj način zanima za nas. Nameće nam svoj svijet procjena i gledanja.

Ne poričući važnost povijesnih kretanja i životnih faktora, filozofska je podloga spiritus movens cijelog ovog procesa duhovne krize. Podsjetit ćemo samo na njezino shvaćanje i tretiranje čovjeka i svijeta. Polazeći od spoznajne komponente, zapravo od teoretskog i povijesnog procesa, novovjekovni je čovjek davno posumnjao u jasnu koncepciju čovjeka i svijeta, kakvu su imali kršćanski srednji vijek, staro klasično razdoblje grčke i rimske filozofije, islamska religija ili zlatno doba kineske i indijske misli i kulture. S tom filozofskom sumnjom daljnja je pomutnja bila neminovna. Nije dugo trebalo pa da se ta dilema potvrdi u konkretnom životu, u svijesti i praksi najširih masa. Čim su se poljuljali temelji, započeti je proces tekao i teče poput lančane reakcije u atomskoj jezgri na svim područjima ljudskih obzorja u teoriji i praksi. Danas je doveo do toga da je suvremeni intelektualac posumnjao i u se, u svoj vlastiti smisao. Naime, poput Hamletova »biti ili ne biti«, u naše se vrijeme sve izazovnije osjeća najradikalnija dilema krize duha: pitanje smisla ili besmisla.

Suvremena konfekcijska filozofija, zahvaćena kružnim tokom lančanih reakcija o kojima govorimo, nije u stanju obuhvatiti problem svijeta i čovjeka u cjelini i povratiti im smisao i sigurnost. Svojim bježanjem u meta-pojmove na mahove pokušava doći do sigurna polazišta, ali odreda zastaje na pola puta. Jedan od razloga je svakako njezino bježanje od čvrstih metafizičkih odredišta. Egzistencijalistički apsurd i izgubljenost, mada su odavno nadvladani, još uvijek, stoga, daju svoj biljeg spomenutoj krizi.

U takvoj zbrci ideja ne treba se čuditi što se i religijsko-religiozna načela kolebaju. Teško je govoriti o religioznoj sigurnosti, etičkoj vrijednosti i socijalnoj pravdi, dok se toliki pojmovi miješaju i izvrću.

Biti i imati kao ogledalo krize duha

Treba, konačno, priznati da su sjemenja današnje duhovne krize davno posijana i da su praktično duboko spustila korijenje u naš svijet i njegov mentalitet. Promatrana u svojem procesu, u zajedničkom laboratoriju

ljudske spoznaje i prakse, očito je danas da je suvremena kriza duha društveno-povijesne, dapače sociološke, koliko i filozofsko-misaone provenijencije. Naime, materijalističkim bježanjem od ontološkog prihvatanja duhovne stvarnosti društvo spontano prenosi materijalističku klimu u sve vidove praktičnoga života. A ti se ubrzo komformiraju sa svojim početnim odredištem. Pretjeranim valoriziranjem materijalnog standarda, naša je civilizacija i kultura (ako se u ovakvom odnosu vrednota uopće može govoriti o kulturi) dobro podredila duhovnu stvarnost materijalnoj, duhovne vrednote materijalnom standardu. I to se tako smišljeno i vješto radi da se ostavlja npr. dojam da je sam duhovni odgoj, duhovna kultura, u imanju i bogatstvu, zabavi i reklamama. Na taj način gotovo mehanički, da ovdje ne kažemo niti sociološki, stvaramo suprotan učinak: naša civilizacija i gemiš-t-kultura postaju izravnom negacijom stvarnih duhovnih vrednota, prave duhovne kulture i odgoja ličnosti, čovjeka i njegova duha.

Ne treba se čuditi stoga što se sve više poistovjećujemo sa svojim imanjem i standardom, što u najširim masama prevladava mentalitet da je važnije »imati« nego »biti« u životu čovjeka. Naravno, u takvoj klimi vrednovanja i zbivanja ljude sve više gledamo i cijenimo kroz odbačeno povećalo njihova stanja i imanja, kroz ono što imaju i obavljaju, a ne po tome koliko kao ljudi vrijeđe, po onome što kao ljudi jesu.

Nasuprot istočnjačkom shvaćanju i prihvatanju čovjeka, Zapad je odavno vidio svoju perspektivu u vanjskom dinamizmu, svoje zadovoljstvo u nagomilanom bogatstvu. Unatoč želji da se na taj način aktivira, odnosno da se tako odgoji i razvije, on je u svojem aktivizmu i pregnuću više brige posvetio svijetu nego čovjeku, više stvarima nego sebi, svojemu duhovnom rastu i odgoju. Materijalna sigurnost postala je tako glavnom preokupacijom i osnovnim kriterijem čovjeka, izvorom njegovih duhovnih kriza. Još kad su tome pridobile kojekakve ideje, ideološka i subjektivna shvaćanja, moderni je čovjek postao poput bolesnika koji se s vremenom miri sa svojom bolešću; štoviše, gotovo je više i ne osjeća.

Pred problemom valorizacije

Poljuljani kriteriji vrednovanja, o kojima je u eri subjektivističko-relativističkih shvaćanja teško govoriti, naj snažnije se osjećaju u društveno-etičkom životu. Ljestvica vrednovanja poprima svoje dimenzije kakve u određenom času kome trebaju. Nije se čuditi stoga što naš svijet ide vrtoglavom brzinom u stalnu nesigurnost. Funkcionalistička etika nije kadra obuzdati pojedinca ni društvo da prihvate i poštuju stanoviti kriterij. Humanističke ideje nemaju u takvom svijetu velike perspektive. Toviše, što su i same u sebi podvojene. Prostori religije i kulture također su vrlo skućeni. Kriterij vrednovanja očito je na strani materijalnih postignuća, tehnike i standarda. — Možda je to samo reakcija na dugotrajno zapostavljanje materijalnih i precjenjivanje duhovnih vrednota u našem zapadnom svijetu?

Ako bismo htjeli pomoći današnjem čovjeku, morali bismo mnogošta iznova započeti. Ne ulazeći ovdje u svu tu složenu problematiku, istaknut ćemo u skladu s našom temom povratak unutrašnjoj, duhovnoj kulturi

samoga čovjeka. Od nje bi trebalo početi. Ona je temeljna vrijednost koja mu zajedno sa svim njegovim bićem daje izuzetnu važnost u čitavom svemiru i svijetu. Dokle god ne naučimo čovjeka da se zna pravilno cijeniti i vrednovati, bit će uzalud površinski rješavati sve naše krize.

Iako, naravno, ne treba i ne bismo željeli zaobići i zanemariti konkretne, prije svega društveno-povijesne čimbenike, kad je riječ o današnjim problemima i krizama, držimo da je u svemu tome još uvijek presudan čovjek sa svojom duhovnom konstantom, u prvom redu sa svojom svijesti i savjesti. Ne bi li zbog toga trebalo posvetiti više zajedničkoga truda i brige čovjeku i njegovu duhovnom ozdravljenju nego palijativnim rješenjima i jalovim društveno-sociološkim analizama?

Svaka korisna obnova i napredak moraju početi iznutra, od svijesti i savjesti. Duh je u tome bitan, duhovna kultura presudna. Svijest o duhovnoj krizi mogla bi biti stanoviti poticaj.

ZUR ENTSTEHUNGSGESCHICHTE DER GEGENWÄRTIGEN KRISEN UND PROBLEME

Zusammenfassung

Krisen sind eine Erscheinung der modernen Welt. Sie sind tief verwurzelt im Geist und in der Seele des heutigen Menschen. In der Tat ist der Geist in der Krise. Wenn sich aber der Geist in der Krise befindet, dann steckt der ganze Mensch darin.

Gewiss, erkennt der Mensch heute seine Krisen und versucht diese zu überwinden. Nur dies wird oft oberflächlich getan. Es scheint, dass sich der Mensch seiner tiefsten Krise, der Krise seines Geistes, nicht bewusst ist. Diese Krise hat seit langem Zweifel und Verwirrung in unsere Welt eingebracht. Sie setzte beim Zweifel in die Metaphysik ein. Als erste war die Ontologie den Angriffen ausgesetzt. Die Frage nach dem Sinn und der Sinnlosigkeit ist zur neuen Quelle von Krisen geworden. Das Kriterium der Bewertung hat sein sicheres Fundament verloren. Deshalb ist nicht verwunderlich, wenn dem heutigen Menschen und der Gesellschaft wichtiger »haben« als »sein« erscheint.